

چهارشنبه سوری؛ آیین آتش و امید در بستر تاریخ و فرهنگ ایرانی

دکتر بصیر کامجو

چکیده

چهارشنبه سوری یکی از کهن‌ترین جشن‌های ایرانی (اجداد تاجیکان، پارسها و گردها) است که در غروب سه‌شنبه آخر سال برگزار می‌شود. این آیین نماد گذار از تاریکی به روشنایی، ناخالصی به پاکی، بیماری به تندرستی، و ناهماهنگی به نظم است. در این مقاله، با رویکردی تاریخی، انسان‌شناسانه و فرهنگی، به واکاوی ریشه‌ها، نمادها، و دگرگونی‌های این آیین پرداخته می‌شود. همچنین پیوند این جشن با مفاهیم زرتشتی، نوروز، آتش، و مقاومت فرهنگی ایرانیان بررسی می‌گردد.

مقدمه

فرهنگ ایران باستان، سرشار از آیین‌هایی است که جلوه گر ارتباط انسان با طبیعت، زمان و مفاهیم اخلاقی چون پاکی، راستی و شادی است. در این میان، چهارشنبه سوری، آیینی است که نه تنها به استقبال نوروز می‌رود، بلکه نمادی از هویت تاریخی، همگرایی فرهنگی و پیوند میان نسل‌هاست. این مراسم در فرآیند تاریخ ایران زمین، همواره مورد توجه بوده و حتی در دوران سرکوب مذهبی و سیاسی نیز دفاع و نگهداری شده است.

اول - پیشینه‌ی تاریخی چهارشنبه سوری

چهارشنبه سوری به عنوان پیش‌آیین نوروز، پیشینه‌ای چند هزار ساله دارد. بنابر شواهد تاریخی و داستانی، این آیین به دوران پیشا زرتشتی و سپس به آیین مزدیسنا بازمی‌گردد. (Boyce, 1979) آتش در این فرهنگ، نه فقط عامل طبیعی، بلکه عنصر مقدس و نماد روشنایی و راستی است. (Kreyenbroek, 1996).

در شاهنامه‌ی فردوسی نیز اشاراتی غیرمستقیم به بزم‌هایی پیش از نوروز آمده است که می‌توان آن را بازتابی از استمرار سنت‌های پیشااسلامی دانست (فردوسی، شاهنامه).

دوم - نمادشناسی آتش در فرهنگ ایرانی

آتش، محور اصلی مراسم چهارشنبه‌سوری است. در باور زرتشتی، آتش یکی از چهار عنصر مقدس (آب، خاک، باد، آتش) و نماد حضور اهورامزدا است. گذر از روی آتش با ذکر جمله‌ی معروف:

" زردی من از تو، سرخی تو از من "

نشان‌دهنده نوعی پالایش روحی و جسمی است؛ تمثیلی از دور ریختن بیماری، اندوه و سیاهی، و به دست آوردن تندرستی، شادابی و انرژی.

سوم - عناصر فرهنگی و مردمی جشن

از دیگر جنبه‌های مردمی این جشن، می‌توان به قاشق‌زنی اشاره کرد. دختران جوان، با کاسه‌هایی در دست و چهره‌های پوشیده، به در خانه‌ها می‌روند و شیرینی، آجیل و هدایا می‌گیرند. این آیین، نمادی از آرزوی برکت و بخت نیک در سال آینده است (آریان‌پور، 1385).

همچنین پختن غذاهای مخصوص، دعا برای درگذشتگان، و گردهمایی خانوادگی، از دیگر نمودهای اجتماعی این جشن هستند. چهارشنبه‌سوری نه تنها یک جشن، بلکه یک "کنش اجتماعی" و آیین گذار جمعی است که پیوند نسل‌ها را تقویت می‌کند.

چهارم - چهارشنبه‌سوری و هویت فرهنگی ایرانیان

با ورود اسلام به ایران و استیلای خلافت عباسی، بسیاری از آیین‌های باستانی از جمله نوروز و چهارشنبه‌سوری به حاشیه رانده شدند. اما مردم ایران، به‌ویژه فارس‌ها، کردها، بلوچ‌ها و اقوام دیگر، این جشن‌ها را همچنان حفظ کردند (زریاب‌خوئی، 1372).

چهارشنبه‌سوری به‌عنوان نماد مقاومت فرهنگی، نقشی مؤثر در نگهداشتن هویت ملی ایرانیان در دوره‌های بحران سیاسی ایفا کرده است. امروزه نیز در سراسر حوزه تمدن ایران‌زمین - از ایران گرفته تا تاجیکستان، افغانستان و حتی مناطقی از قفقاز - این جشن برگزار می‌شود.

نتیجه‌گیری

چهارشنبه‌سوری، فراتر از یک جشن ساده، آیینی است که با ژرفای تاریخ، فلسفه و فرهنگ ایران گره خورده است. این آیین نه تنها بازمانده‌ی یک سنت باستانی است، بلکه یک پدیده فرهنگی-اجتماعی زنده است که هر سال، با شور و شکوه خاصی احیا می‌شود. نگاه به این جشن، نگاهی به تاریخ، هویت، و باورهای دیرپای مردمانی است که هزاران سال، در پهنه‌ی فلات ایران، با نور، آتش، امید و زندگی پیوند خورده‌اند.

پاورقی‌ها

- 1 - بویس، مری. زرتشتیان: باورها و اعمال مذهبی آنها. لندن: روتلج، 1979.
- 2 - کرینبروک، فیلیپ. آیین زرتشت در غرب ایران. لندن: روتلج، 1996.
- 3 - فردوسی، ابوالقاسم *شاهنامه*. به کوشش جلال خالقی مطلق. تهران: مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- 4 - آریان‌پور، امیر. *فرهنگ مردم ایران*. تهران: نشر نگاه، 1385.
- 5 - زریاب‌خوئی، عباس. «نوروز و چهارشنبه‌سوری در منابع اسلامی». *مجله‌ی تاریخ اسلام و ایران باستان*. شماره 12، 1372.

Chaharshanbe Suri: The Ritual of Fire and Hope in the Tapestry of Iranian History and Culture

Dr. Basir Kamjo

Abstract

Chaharshanbe Suri stands as one of the most venerable Iranian festivities (ancestral to Tajiks, Persians, and Kurds), observed on the eve of the last Wednesday of the solar year. This ritual symbolizes the transition from darkness to light, impurity to purity, sickness to health, and discord to order. This article undertakes a historical, anthropological, and cultural analysis of the origins, symbols, and transformations of this tradition. Furthermore, it examines the connection of this celebration to Zoroastrian concepts, Nowruz, fire, and the cultural resilience of Iranians.

Introduction

The culture of ancient Iran abounds with rituals that vividly portray the relationship between humanity and nature, time, and ethical concepts such as purity, righteousness, and joy. Among these, Chaharshanbe Suri is a ceremony that not only heralds the arrival of Nowruz but also serves as an emblem of historical identity, cultural cohesion, and the bond between generations. Throughout the history of the Iranian land, this ceremony has consistently garnered attention and has been defended and preserved even during periods of religious and political suppression.

I. Historical Antecedents of Chaharshanbe Suri

Chaharshanbe Suri, as a pre-Nowruz observance, boasts a history spanning millennia. According to historical and narrative evidence, this ritual traces its origins to the pre-Zoroastrian era and subsequently to the Mazdayasna faith (Boyce, 1979). In this culture, fire is not merely a natural element but a sacred entity and a symbol of light and truth (Kreyenbroek, 1996).

Indirect references to pre-Nowruz festivities are also found in Ferdowsi's Shahnameh, which can be interpreted as a reflection of the continuity of pre-Islamic traditions (Ferdowsi, Shahnameh).

II. Symbolism

Fire in Iranian Culture

Fire constitutes the central element of the Chaharshanbe Suri ceremony. In Zoroastrian belief, fire is one of the four sacred elements (water, earth, wind, fire) and a symbol of

the presence of Ahura Mazda. The act of leaping over fire while reciting the well-known phrase:

"Zardi-yemanazto, sorkhi-yetoazman" (My yellowness is yours, your redness is mine)

signifies a form of spiritual and physical purification; an allegory for casting away illness, sorrow, and darkness, and acquiring health, vitality, and energy.

III. Cultural and Popular Elements of the Celebration

Among the other popular aspects of this celebration is the practice of "Qashoq-zani" (spoon-hitting). Young girls, carrying bowls and with veiled faces, go door-to-door, receiving sweets, nuts, and gifts. This custom symbolizes the wish for abundance and good fortune in the coming year (Aryanpour, 1385).

Furthermore, the preparation of special dishes, prayers for the deceased, and family gatherings are other social manifestations of this celebration. Chaharshanbe Suri is not merely a festivity but a "social act" and a collective rite of passage that strengthens the bonds between generations.

IV. Chaharshanbe Suri and the Cultural Identity of Iranians

With the advent of Islam in Iran and the dominance of the Abbasid Caliphate, many ancient rituals, including Nowruz and Chaharshanbe Suri, were marginalized. However, the people of Iran, particularly Persians, Kurds, Baluchis, and other ethnic groups, continued to preserve these celebrations (Zaryab-Kho'i, 1372).

Chaharshanbe Suri, as a symbol of cultural resistance, has played an effective role in maintaining the national identity of Iranians during periods of political crisis. Today, this celebration is observed throughout the Iranian cultural sphere – from Iran to Tajikistan, Afghanistan, and even regions of the Caucasus.

Conclusion

Chaharshanbe Suri, transcending a simple celebration, is a ritual deeply intertwined with the history, philosophy, and culture of Iran. This tradition is not only a vestige of an ancient heritage but a living socio-cultural phenomenon that is revived each year with particular fervor and splendor. To observe this celebration is to gaze upon the history, identity, and enduring beliefs of a people who, for millennia, across the expanse of the Iranian plateau, have been connected with light, fire, hope, and life.

Endnotes

1. Boyce, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. London: Routledge, 1979.
2. Kreyenbroek, Philip. *Zoroastrianism under the Sasanians*. London: Routledge, 1996.
3. Ferdowsi, Abolqasem. *Shahnameh*. Edited by Jalal Khaleghi-Motlagh. Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia.
4. Aryanpour, Amir. *Farhang-e Mardom-e Iran* (The Culture of the People of Iran). Tehran: Nashr-e Negah, 1385 [2006/2007].
5. Zaryab-Kho'i, Abbas. "Nowruz va Chaharshanbe Suri dar Manabe'-e Eslami" (Nowruz and Chaharshanbe Suri in Islamic Sources). *Majalle-ye Tarikh-e Eslam va Iran-e Bastan* (Journal of the History of Islam and Ancient Iran). No. 12, 1372 [1993/1994].